

Nemzeti egyetem, nemzeti tudomány, nemzeti könyvtár

PUBLICISZTIKA - LXIV. évfolyam, 27. szám, 2020. július 3.

Van a parlamenti vitáknak egy olyan vonása, amely az információk visszatartásának mai gyakorlatában hasznunkra válik. A pártok vezérszónokainak ugyanis időkereteket osztanak ki, s ezeket valahogy ki kell tölteniük szövegekkel. Mivel a gyakorlottabbak papír nélkül beszélnek, ha nem figyelnek oda, olyasmiket is elmondanak, amiket talán nem is akartak volna az orrunkra kötni. Így járt Hollik István is a Színház- és Filmművészeti Egyetemről (SZFE) szóló vitában.

Egyetemi autonómia helyett kuratóriumi autonómia

Akik például megpróbáltuk kitalálni, miért szemelték ki épp az SZFE-t, megsejtettük az okokat, de mégis más az, ha mértékadó forrásból erősítik meg. Milyen szerencse, hogy a kormányulésekkel ellentétben a parlamenti jegyzőkönyv vezetését nem állították le, és még mindig módunkban áll idézni belőlük. Hollik ugyanis az SZFE átalakításának ügyében ezt mondta: *„Az is az elvárásunk egyébként a modellváltással kapcsolatban, hogy ez az intézmény úgy váljon korszerűvé, úgy váljon tudásközponttá, hogy közben egyébként a nemzeti kultúrában gondolkodik, és a nemzeti identitást képes lesz erősíteni.”*¹ Tény, hogy az előremenekült MOME után megmaradt három további művészeti intézmény területe, a zene, a képzőművészet vagy a balett sokkal nehezebben fektethető bele a nemzeti identitás Hollik-féle Prokrasztész-ágyába, ám a nyelvhez kötött színházról ez a közhely kapásból eszébe juthat bármely amatőrnek, aki nem gondolja végig, mi minden mással is foglalkoznak az SZFE-n, a dramaturgiától a rajzfilmeket át a művészetelméletig.

A „nemzeti kultúra” itt egy pontosan olyan üres ideológiai jelszó, mint amilyen hajdan a „szocialista kultúra” volt: eszköz, hogy lesöpörjük, aki útban van, és megtámogassuk, aki kedves nekünk. Mint a Magyar Teátrumi Társaságot, amely válaszul az SZFE-nek a nélkülük megtartott minisztériumi konzultációról tájékoztatást kérő levelére mindenekelőtt kioktatja őket, hogyan kell helyesen „prof. dr.” Palkovics Lászlóként megszólítani a minisztert, majd mintegy az ITM magyar hangjaként elsorolja, miért fordul jobbra az SZFE hallgatóinak és oktatóinak a sorsa.²

Mulatságos, hogy az összefoglalással tulajdonképpen kielégítették az SZFE vezetőinek a kíváncsiságát, hiszen valószínűleg pontosan visszaadták az ITM álláspontját. Amit leírtak, annak nagy részét a mai körülmények között magától is megtehetné az egyetem, ha a tárca hajlandósága és főleg pénzügyi támogatása meglenne. A kulcskérdés a harmadik mondatban van elrejtve: *„Növeli az egyetemi autonómiát, hiszen a közvetlen állami irányítás helyett egy szakmai alapon szerveződő alapítvány látja majd el a fenntartói feladatokat.”* Már korábbi cikkeimben is említettem, hogy a kormány arra fog utalni, az alapítványi rendszerrel növekszik az intézményi autonómia. Holott ha végignézzük a már kinevezett kuratóriumokat, világosan látszik az eddigi elvben politikailag semleges közigazgatás helyett irányító helyzetbe kerülő politikai (és csupán kisebb részben szakmai) kötődésű kinevezettek döntő szerepe. A formális autonómiát tehát semmissé teszi a személyek kormányzat iránti feltétlen lojalitása. Ami pedig a szempontok kritikáját illeti, azt maga az SZFE tette meg.³

Érdemes megjegyezni itt, hogy az SZFE alapítványi egyetemmé való átalakítása azért is abszurd ötlet, mert a mintaként felmutatható skandináv intézmények egyike sem ilyen területen működik, hiszen

alapítványaik feltőkésítését az ipartól, illetve a gazdaság szereplőitől várják, akik ennek rendesen eleget is tesznek, a kisebbek 100, a nagyobbak 200 millió euró körüli adományt gyűjtöttek, amit az állam kiegészít, de cserébe nem követel beleszólási lehetőséget, még a kuratóriumok kiválasztásába sem.⁴

Az SZFE esetében is az a főkérdés, kik ülnek be a kuratóriumba. Az egyetem nyílt kártyákkal játszik: nyilvánosságra hozta, kiket javasolt a testületbe.⁵ Hogy a többi egyetem esetében ez miként történt, arra jó támpontot ad a Miskolci Egyetemnek e hasábkon egyszer már (le)szerepelt rektora,⁶ aki a május 29-i sajtótájékoztatóján kijelentette: „nem is tudjuk, legalábbis én biztos, hogy nem tudom, hogy kik a kuratóriumnak a tagjai”.⁷ Csekély tíz nappal később az ITM már ki is hirdette a kuratóriumokat. Magyarán: ha őt, az egyik érintett egyetem vezetőjét nem vonták be a tárgyalásokba, akkor nyilván másokkal is hasonlóan bántak.

Persze az is lehet, hogy már ismerte a listát, csak nem vallotta be, hogy köti a titoktartási kötelezettség. Alig hihető, hogy a rektor mellett ülő mostani felsőoktatási helyettes államtitkár, azaz a hamarosan kinevezendő új miskolci rektor, Horváth Zita ne lett volna beavatva a listába, amin végül tényleg ott szerepel a korábbi fideszes polgármester, Kriza Ákos. Nem érdemes a hat névsort egyenként megvizsgálni: a politikai kinevezettek mellett valódi szakmai tekintélyek is feltűnnek rajtuk. De például az állatorvosi egyetemen érdekes, hogy a Professzorok Batthyány Körének új elnöke, Sótonyi Péter rektor (és tag) fölé az előző PBK-elnököt, Náray-Szabó Gábort nevezték ki a kuratórium elnökének. Nyilván Palkovics miniszteri keze segítette Grüner György amerikai fizikusnak, hogy – úgymond műgyűjtőként – a MOME felügyelő bizottságába kerüljön, vagy Bokor József automatizálási szaktekintélynek és MTA-alelnöknek, hogy a győri egyetem kuratóriumának tagja lehessen.

Az átalakulás költségeire, ami az alapítványok vagyonyjuttatása mellett bizonyára a tagok honoráriumát is fedezi, intézményenként nagyjából egymilliárd forintot szavazott meg a parlament. De a rájuk vonatkozó törvények szerint egyelőre nem kapják meg a teljes alapítói jogokat: ezeket az ITM még jó másfél évig magánál tartja, bizonyára azért, hogy ha valaki nem válik be ilyen vagy olyan okból, akkor még Palkovics maga tudja leváltani. Azután 2022-től a lovak közé dobják a gyeplőt, és hajrá!

De fejezzük be ezt a részt egy másik idézettel, Nacsa Lőrincről:⁸ „Magyarország a kultúrára költött forrásokban éllovasnak számít azzal az 1,7 százalékkal, amit GDP-arányosan a kultúrára költünk. Ezzel az Európai Unióban éllovasnak számítunk.” Csak azt felejtette el hozzátenni, hogy az EU statisztikája szerinti felosztásban ugyanabban a rovatban vannak a kultúra, az egyház, a sport, a közmédia stb. kormányzati kiadásai is.⁹ Márpedig amiben éllovasok vagyunk, az az utóbbi három, nem a szigorú értelemben vett kultúra. Így könnyű...

Tényleg közbeszerzés nélkül?

Az egyetemi átalakítások visszatérő indoka, hogy amíg egy állami egyetem kötve van a közbeszerzésekhez, a magánintézményekkel szemben ilyen kívánalmak nincsenek. Bódis államtitkár például ezt mondta egyik expozéjában:¹⁰ „Abban mindenki egyetértett, hogy azoktól a kötöttségektől kicsit mentesebben, fellazulva tudjanak továbbszárni az intézmények, mint ami jelenleg van, gondolok itt az államháztartási törvénytől kezdve a vagyontörvényre, a közbeszerzési kötöttségekre. Ez az új rendszer ezt az egész problémakört egy más, könnyebben kezelhető dimenzióba emeli.” A Kulturális Bizottság elnöke, az egyébként szintén egyetemi oktató Pósnán László is így gondolja:¹¹ „Tekintettel arra, hogy az egyetemek közpénzből működnek a jelen helyzetben, és ebből következően a közbeszerzés minden szabálya vonatkozik rá, mondok egy nagyon meghökkentő példát: ha ma egy egyetem meg akar hívni egy Nobel-díjas tudóst vendégtanárnak, mondjuk, egy évre – természetesen ez olyan volumenű fizetést is igényel, hogy a Nobel-díjas tudós megérje eljönni –, akkor ez átlépi azt a közbeszerzési összeghatárt, amit egész egyszerűen az egyetem nem tud lebonyolítani.”

Úgy látszik, miniszterük (egyik) jobbkeze, Pavlik Livia, a Corvinus kancellárja, az egyetemi modellváltásért

felelős miniszteri biztos ez idáig nem hozta a tudomásukra, amit azonban a már egy éve magánegyetemmé vált Corvinuson elmondott a vezetőknek, hogy tévedés azt hinni, a közbeszerzési törvény nem vonatkozik rájuk. Amíg ugyanis eredetileg állami forrásból származik a költségvetésük, és ebbe beleértődik a tavaly átadott részvényvagyon is, addig továbbra is alá kell vetniük a törvénynek a vásárlásaikat és szerződéseiket.

Annak az 5. paragrafusában ugyanis ezt mondja: „E törvény alapján közbeszerzési eljárás lefolytatására kötelezettek: (...) a) a minisztérium, b) a Kormány által kijelölt központi beszerző szerv, c) az állam, minden költségvetési szerv, a közalapítvány, a helyi önkormányzat, a helyi és országos nemzetiségi önkormányzat, a helyi és nemzetiségi önkormányzatok társulása, a területfejlesztési önkormányzati társulás, a térségi fejlesztési tanács, (...) e) az a jogképes szervezet, amelyet nem ipari vagy kereskedelmi jellegű, kifejezetten közérdekű tevékenység folytatása céljából hoznak létre, vagy amely bármilyen mértékben ilyen tevékenységet lát el, feltéve, hogy e szervezet felett az a)-e) pontban meghatározott egy vagy több szervezet, az Országgyűlés vagy a Kormány közvetlenül vagy közvetetten meghatározó befolyást képes gyakorolni vagy működését többségi részben egy vagy több ilyen szervezet (testület) finanszírozza.”

Márpedig a Corvinus, valamint – és még inkább – az összes most átalakítandó egyetem az e) pont alá esik. Jobb lenne tehát mielőbb búcsút mondani az álmoknak, hogy egyszerűsödik az életük a látszatmagánosítás után. Hogy akkor mi marad? Hát a kancellár nélküli vezetés lehetősége, amit épp a Corvinus nem használt ki, meg a Munka törvénykönyve (Mt.) szerinti munkaviszony, amelyben a portástól a professzorig ugyanazt a szerződést lehet kötni, és ugyanúgy lehet felmondani – hacsak a szakszervezet, illetve az új rendben létrejött üzemi tanács nem tudja elérni, hogy legalább a vezető oktatók és kutatók a közalkalmazotti foglalkoztatáshoz hasonló elbánásban részesüljenek.

Igaz, az újabb debreceni és ELTE-gyakorlat már ebből is sokat lefaragott. A nyugdíjkorhatárt elérte, de elvben 70 éves korukig alkalmazható professzoraikat mintegy újrapiályáztatják álláshelyükre, megvizsgálható, megéri-e őket tovább foglalkoztatni (viszonylag) magas fizetésükért. Mások a kellemetlenné vált kollégákat gond nélkül nyugdíjba küldik, tekintet nélkül felmutatott teljesítményükre, ha az új vezetők ezt látják jobbnak. Így tűnnek el országosan vagy nemzetközileg ismert nevek a felsőfokú oktatásból. Mások meg nem vállalva a megalázó procedúrát maguk döntenek a távozás mellett. A magyar *tenure* nem garantál teljes szabadságot...

A hálózat malmai

Az MTA-tól elcsatolt és ma Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) néven működő szervezet nem is reménykedhetett a közbeszerzésből való kimenekülésében. Már eldöntött tény viszont, hogy egy szeptemberi törvénymódosítással az ELKH kutatói is megválnak közalkalmazotti jogviszonyuktól, és ugyanúgy az Mt. alá kerülnek, mint az álmagánosított egyetemek oktatói. És elkezdődhet a központok, intézetek átszervezése is – amennyiben az irányító testület hozzájárul a számára egyelőre még biztosított kétharmados egyetértéssel. Felteszem, hogy ezeket a keserű pirulákat édesítik meg azzal a friss ígérettel, hogy több mint kétszeresére emelik a költségvetési támogatásukat: a mostani 17,5 milliárdot 22 milliárd forintra toldják meg, aminek a nagyját bérfejlesztésre fordítják, sőt már az idén kapnak plusz 11 milliárdot.¹²

Ha jól számolom, ez átlagosan a fizetések megduplázását jelenti, amivel a legnagyobb mértékben egyet lehet érteni, de azzal legyünk tisztában, hogy az eddig a kutatókkal lényegében azonos bértábla alapján fizetett egyetemi oktatók a következő két évben csupán 15+15 százalékos emeléshez jutnak. A probléma persze az, hogy nemcsak a bértáblák voltak azonosak, de az előlépési követelmények is, az egyetemeken azzal kiegészítve, hogy tanítaniuk is kell. Ha tényleg életbe lép ez az aránytalan rendszer, akkor komolyan számíthatunk az ELKH-ba irányuló agyelszívásra.

A névleg az Országgyűlés, valójában Palkovics miniszter alá tartozó intézmény nehezen lendült munkába a közel egy évvel ezelőtti megalakulása után. Csak a napokban avatták fel első tartalmas honlapjukat – a kevésbé vonzó spenóztöld-fekete-fehér színekben, de legalább már linkek útján hozzáférhető információkkal.

Tanulságos megnézni, miképpen osztályozza nyitólapjuk az ELKH tudományos portfólióját.¹³ Öt nagyobb területet sorolnak fel: *digitalizáció, energia, egészség, környezet és biztonság*, valamint „*emberi erőforrás*”, amely utóbbiba a *társadalom, gazdaság, történelem, régészet, bölcsészet és nyelv* tartozik bele. A *digitalizáció* alatt nem csak a matematika van, hanem a fizika, a kémia, sőt maga a digitalizáció is, mintegy fittyet hányva a meghatározások arisztotelészi elvének. Az EMMI-ként ismeretes minisztérium nevének elorzása már csak azért is furcsa, mert ott sokkal több mindent takar, például az itt az *egészség* alá sorolt területeket is.

Ne akadjunk fenn azon, hogy a *nyelv* és a *történelem* náluk nem a *bölcsészetbe* tartozik, inkább fordítsuk figyelmünket arra, mennyire hasonlít ez a tudományfelosztás az ITM által tavaly és idén indított *Tématerületi Kiválósági Program* főbb területeire:¹⁴ *Biztonságos társadalom és környezet, Egészség, Ipar és digitalizáció, Kultúra és család*. De hát nincs min csodálkoznunk, ha az ITM korábbi helyettes államtitkárát kapta meg az ELKH (egyelőre csak megbízott) főtitkárként. Nem kell sokat várnia a kinevezésére, mert majd' egy év után már a főtitkári pályázat is megszületett.¹⁵

A humán tudományok nyitólapja eredetileg ezzel a passzussal indult: „*A magyarországi bölcsész tudományok egyre inkább kimaradnak a nemzetközi együttműködésből. Ennek több oka is van. Az egyik a «nemzeti tudományok» kategória felállítása, amely egyfelől lehetővé tette a túlnyomórészt magyar nyelvű publikálást, ugyanakkor számos színvonalon aluli munka előtt is megnyitotta az utat, másfelől a tudományos eredmények nagy részét a nemzetközileg láthatatlan övezetbe sorolta. Ez hosszabb távon a magyar humán tudományok provincializálódásához vezethet. A kialakult helyzet másik oka az egyéni elméletalkotás túlzott nagybecsülése, szemben a nyugati országokban megfigyelhető szövegkiadások, és az azokon alapuló következtetések prioritásával.*”

A felháborodás olyan elsöprő volt, hogy a csekély 10 hónap után megszült bemutatást napokon belül levették, és egy semlegesebb szöveget tettek a helyére. A honlapot egy *VízióBudapest* nevű cég készítette, amely már legalább három éve dolgozik állításuk szerint többek között tudománykommunikációban, ráadásul nem akárhogyan, mert minisztérium és multicég is fel van tüntetve referenciaként. Ezért is meglepő, hogy mind munkatársaik, mind a címlapjukon bemutatott négy fő tevékenységi körük alatt folyamatosan csak ennyi (és így!) szerepel: „*A tartalom feltöltés alatt van. Kérjük nézzük vissza pár nap múlva.*” Valószínűleg a sajátos új ELKH-logót is nekik köszönhetjük, amelyhez szerencsére magyarázatot is mellékeltek, miszerint az Eötvös-ingát, az aszkorbinsav sematikus ábráját, valamint a Jókai-kódexnek még sematikusán sem felismerhető képét integrálták egybe egy pajzson.¹⁶

De mi lesz a Jókai-kódexszel?

Ezt a legrégebbi magyar nyelvű könyvet ma az Országos Széchényi Könyvtárban láthatjuk. A nevében „országos” könyvtár valójában a nemzet legféltettebb nyelvemlékeit, kézzel írott és nyomtatott kincseit őrzi, tudományos munkát, könyvtárosi képzéseket stb. végez – sok minden más mellett. Minden magyar könyvtárak „anyjaként” két évszázadon át kitüntetett helye volt a magyar közgondolkodásban, a magyar kultúra gondozásában és terjesztésében, munkatársai és vezetői között szellemi óriások sorakoztak.

Az első Fidesz-kormányba felkért jeles tudósok ma már magánemberek. Az újabb kormányok kinevezte kulturális szakemberek, mint Hatos Pál (Balassi Intézet főigazgató), Prőhle Gergely (államtitkár, nagykövet, PIM főigazgató), Hammerstein Judit (kulturális helyettes államtitkár, Balassi Intézet, majd OSZK főigazgató), már nem a kulturális élet meghatározó pozícióiban, hanem olyan zárványokban található, mint a Kaposvári Egyetem művészeti karának dékáni hivatala (a történész Hatos) vagy a NKE Stratégiai

Tanulmányok Intézetének igazgatói irodája (Próhle).

Ami Hammerstein Juditot illeti, a minap az ő helyére került a könyvtáros szakot csupán hét éve elvégzett Rózsa Dávid, akit a kulturális élet új tótumfaktuma, Demeter Szilárd léptetett elő üstökösnek. Sajátos helyzet, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum „csóválja” az Országos Széchényi Könyvtárat, de aligha furcsállhatjuk, hogy nálunk nem az intézmények, hanem a teljhatalmú emberek ereje és érdekei számítanak. Márpedig a „Magyar Nyelv Házának” a megálmodója nyilván olyat keresett, aki fenntartások nélkül teljesíti a parancsokat.

A napokban nyilvánosságra hozott és minden előzetes konzultáció nélkül megalkotott szervezeti és működési szabályzat fenekestül felforgatja az OSZK struktúráját: megszűntek az eddigi igazgatóságok, helyettük új főosztályok és velük egyelőre átláthatatlan felelősségek keletkeztek, miközben az elmúlt évek rohamosan csökkenő munkatársi létszáma a könyvtárosokat is a Mt. fennhatósága alá helyező törvénymódosítás és azt kárpótolandó fenomenális 6 százalékos béremelés jóvoltából aligha fog emelkedni. Csak abban az ígéletben lehetünk biztosak, hogy öt év múlva az OSZK is a „bedobozolt” nemzeti intézmények közé kerül, a Néprajzi, a Természettudományi, a Budapesti Történeti és a Petőfi Irodalmi Múzeum mellé. Mintha a kultúra ügyeit egy ingatlanügynökség intézné, vigyázó szemét az intézmények értékes palotáira vetve.

De mi csak reménykedjünk tovább. Mert például Rudas László hajdan, ha nem is a nemzet, de a népi demokrácia legnagyobb filozófusának volt kikiáltva, még utcát is elneveztek róla. Ma ki emlékszik rá?

1

<https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200604-ossze.pdf/9f9fef7f-ea89-86e6-e3f8-d6548e0c39d5?t=1592223853348>

2

<https://szinhaz.online/a-magyar-teatrumi-tarsasag-nyilt-levele-a-szinmuveszeti-egyetem-atalakulasa-kapcsan/>

„A mostaninál biztatóbb és távlatosabb finanszírozási helyzetet tesz lehetővé, hiszen három évre előre tervezhető lesz az egyetem gazdálkodása. A mostaninál nyitottabb, befogadóbb és oktatási-tudományos módszereiben modernebb intézményt tesz lehetővé. Növeli az egyetemi autonómiát, hiszen a közvetlen állami irányítás helyett egy szakmai alapon szerveződő alapítvány látja majd el a fenntartói feladatokat. Míg a jelenlegi hallgatók számára az oktatásuk mostani tanterv szerinti befejezése biztosított, az új évfolyamokat már színesebb, gazdagabb oktatási paletta várhatja. A modell-váltás lehetőséget kínál arra, hogy az SZFE végzett hallgatói kiszolgálják a hazai színházi és filmes szakma egészét: földrajzi értelemben is, a különböző színházi és filmes irányzatok tekintetében is, a számtalan színházi- és filmes „háttérszakma” tekintetében is. A modell-váltás lehetővé teheti, hogy az SZFE karakteresebb nemzetközi szerepet töltsön be, nyisson az új képzési formák és irányok felé, megpezsdítse és élettellivé tegye külföldi szakmai kapcsolatait.”

3 <http://szfe.hu/hirek/vakablak-a-magyar-teatrumi-tarsasag-nyilt-levelerol-s-arrol-amit-kitakar/>

4 A Jönköpinger Egyetemről kapott levél szerint a kuratóriumukat megbízó illetékes tárca fennállásuk óta soha nem változtatott az egyetem által javasolt személyeken.

5 <http://szfe.hu/hirek/az-szfe-junius-16-an-elkuldott-levele-dr-palkovics-laszlo-miniszternek/>

6 <https://www.es.hu/cikk/2016-10-28/kenesei-istvan/igy-mulatunk-mi-.html>

<https://www.es.hu/cikk/2016-10-28/kenesei-istvan/igy-mulatunk-mi-.html>

7

https://www.uni-miskolc.hu/hirek/2359/maganegyetemkent_mukodik_tovabb_a_miskolci_egyetem_de_ez_a

_hallgatok_jogallasat_nem

8

<https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200421-ossze.pdf/5759b0e5-a531-57c0-6c38-40951f2d62bd?t=1587981534502>

9 https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/gov_10a_exp_esms.htm

<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

08 Szabadidő, kultúra és vallásügyek

08.1 Szabadidővel és sporttal kapcsolatos szolgáltatások

08.2 Kulturális szolgáltatások

08.3 Műsorszórás és kiadói szolgáltatás

08.4 Vallásügyek és egyéb közösségi szolgáltatások

08.5 A szabadidővel, kultúrával és vallásügyekkel kapcsolatos kutatás-fejlesztés

08.6 Máshová nem sorolható szabadidő, kultúra és vallásügyek

10

<https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200518.pdf/0cb80a8a-3788-c8f3-48bf-aefb89a4b945?t=1590125004472>

11

<https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200604-ossze.pdf/9f9fef7f-ea89-86e6-e3f8-d6548e0c39d5?t=1592223853348>

12

<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/hirek/22-milliard-forint-tobbletforras-a-kutatointezet-halozat-mukodesere>

13 <https://www.elkh.org/kutatasi-teruletek/>

14 <https://nkfih.gov.hu/palyazoknak/tkp-2020>

15 <https://www.elkh.org/elkh-allaspalyazatok/>

16 <https://www.elkh.org/az-elkh-cimeres-logoja/>